

К.п.н., доцент Харитонова В. В., Бондарчук К. П.
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

СЕМАНТИКА НАРОДНИХ СИМВОЛІВ ПИСАНКОВОГО РОЗПИСУ ЧЕРКАЩИНИ

Писанкарство є одним із найдревніших видів народного декоративно-прикладного мистецтва. З прадавніх часів воно живе й розвивається на основі спадковості традицій. Мистецтво писанок чарує око розмаїттям орнаментальних мотивів і буянням насичених фарб, викликаючи загальне захоплення.

Здавна кожен регіон України мав свої традиції та особливості писанкарства. Одного погляду на писанку було достатньо, щоб сказати в якій області її було виготовлено та що саме хотів сказати автор писанки (деякі з писанок розповідали цілі історії про життя людини чи цілої родини).

Писанкарство – надзвичайно цікава і, можливо, одна з найменш вивчених галузей українського народного мистецтва. Недостатньо вивчені і писанки Черкащини.

Керамічну давньоруську писанку XII-XIII ст. знайшли на городі в селі Сахнівка Корсунь-Шевченківського району Черкаської області, метрів за 200 від підніжжя городища Дівич-гора, яке, як вважають, було феодальним замком одного з київських князів. Писанка зроблена з кераміки, вкрита поливою, оздоблена орнаментом, характерним для таких писанок. Усередині – шматочок глини, який торохкотить. Цей тип пам'яток дуже добре відомий археологам.

В давньоруські часи такі писанки створювалися майстрами-ремісниками. А от такий народний звичай, як писанкарство – у значенні розпису пташиних яєць символами і візерунками, в ті часи навряд чи вже існував. Утім, створення керамічних орнаментованих писанок стало його початком.

Орнаменти на українських писанках дуже древні, але «суміщення» цих орнаментів із великоднім яйцем тоді лише починалося. Остаточо цей процес завершився пізніше, протягом середніх віків, коли язичницькі за своїм походженням малюнки перекочували на християнську писанку, частково християнізувавшись. Бо початково у християнстві це були просто фарбовані великодні яйця. На керамічній писанці ми бачимо зовсім не той орнамент, до якого ми звикли, але це реальність того часу.

Керамічні писанки зникли після навали ординців у XIII ст. Вочевидь, через те, що багато ремісників загинули під час татаро-монгольської навали. Нашестя було страшною бідною і втрати наших земель були величезні. Ту кількість населення, яка жила тут до Батия, Україна відновила тільки через 400 років. А Київ – аж у 19 столітті.

Загалом, християнство на землях нинішньої України з'являється з I ст. нашої ери, а Черкащини – не пізніше IV ст. н.е. Свідченням цього можуть бути, зокрема, такі факти. У могильнику черняхівської культури «Черкаси центр» (IV – початок V ст. н.е.), дослідженому на місці ТРЦ «Хрещатик-сіті» в Черкасах, 3% поховань здійснено у випростаному на спині стані, головою на

захід (язичники на північ) і без поховальних дарів (на відміну від язичників), найвірогідніше, за християнським обрядом.

Саме з християнством і Святим письмом прийшла до нас писемність, свідченням чого є знайдені археологами писала, зокрема, з могильника в Черкасах та поселення того ж часу біля села Благодатне Золотоніського району. Також свідченням поєднання у давнину цих процесів є візантійська фібула VI ст. н.е. (з експозиції Черкаського археологічного музею), на котрій присутній напис грецькою мовою і прямий грецький православний хрест.

Серед писанок Черкащини виділяються писанки, виконані технікою «воскового письма». Як символ нового життя на них виразно читається мотив сходу сонця. Найчастіше використовують кружечок із промінням або спіралі.

Також часто малюють зірочки, цяточки – це на врожай.

Грабельки – на воду, щоб дощило й був гарний урожай.

Квіти – ружі або зірки – це символ дівочої вроди і кохання. Якщо дівчина любить якогось хлопця і хоче освідчитися таємно, вона малювала на писанці зірку або ружу і дарувала хлопцю. Він не мав залишити її осторонь.

Хрест здавна є символом сонця, його, як і Березину, малювали на писанках Черкащини ще з часів Трипільської культури.

Також малювали хвильки, козликів, пташок – усе, що символізує рослинний та тваринний світ [2; 3].

Писали писанки для чоловіка та для жінки. На чоловічих в основному зображали листочок дуба або дубочки, що символізує силу, здоров'я, чоловічу потугу.

На жіночій часто зображали Березину. Глибокий символізм вона мала для слов'ян (Оберега, Велика Богиня), яку зображували у вигляді жінки з піднятими вгору руками, – охоронниця домашнього вогнища, захисниця від напастей і повелителька людських доль. Вона була доброю «хатньою» богинею, матір'ю-рожаницею, оберігала житло, малих дітей, добробут родини. Відгомін про неї знаходимо у словах «оберігати», «обереги».

Березину вважали володаркою не тільки неба, але і всієї природи, господинею небесних вод, від якої залежала родючість. Якщо жінка довго не могла завагітніти, то вона малювала такі символи на продовження роду. Таку писанку вважали своєрідним оберегом. З такою ж метою зображали на животі Березині цятку-насінину [1].

Також на писанках зображають місяць, зірки, дубове листя, курячі лапки, вишеньки, огірочки та черепашки. В залежності від місцевості, тут зустрічаються і геометричні орнаменти, і тваринні та рослинні мотиви. Окрім того особливі символи зображувались на писанках, які планували комусь подарувати. Наприклад, бджілок малювали для пасічників, колоски – для тих, хто очікує хорошого врожаю, квіточки дарували діткам [4].

Писанка завжди акумулювала багато символів, особливо в кольорах. Зелений символізує природу, її відновлення, процвітання, урожай, надію. Якщо хочете вкласти трохи більше надії, обирайте зелений колір.

Жовтий – це символ небесного світила (сонця), тепла та врожаю (колір стиглого зерна). Яйця цього кольору оберігали від злих сил та лихого. Також жовтий був кольором багатства.

Червоний уособлює добро, радість життя. За церковною традицією яйце червоного кольору є символом Воскресіння, жертвності, небесного вогню.

Бурий, коричневий символізує землю та її приховану життєдайну силу.

Чорний – колір ночі, всього невідомого та таємного. Зазвичай його використовують як тло, він підкреслює силу інших кольорів.

Білий – колір чистоти, символ вирію (раю). Білі символи на писанці символізували безгрішне життя.

Блакитний уособлював небо, повітря, воду, чистоту та здоров'я. На писанках він символізував насичення та небесну божественність.

Кольорова гама писанок Черкащини досить стримана. Зазвичай їх роблять чорними, що символізує родючу землю. Використовують також й інші темні барви, на кшталт фіолетового чи коричневого.

Сам візерунок наносять чорними, червоними та білими кольорами. Рідше – жовтими та зеленими. Раніше брали натуральні барвники з буряка, лушпиння цибулі, листя зелених рослин. Сьогодні використовують природні, харчові або анілінові барвники.

Отже, писанковий розпис черкаського регіону вирізняється досить стриманою кольоровою гамою, а також подібністю писанкових елементів до елементів на посудинах трипільської культури. Аналогічні мотиви спіралі, змія вужа, змія дракона, сонечка, хвиль та ін. дуже широко розповсюджені в орнаменталії трипільських горщиків та мисок.

Також на писанках Черкащини часто зустрічаються зображення хреста як символу сонця та одного із основних образів українського народного мислення – образу-архетипу Матері-Берегині, яка увібрала в себе еволюцію від трипільської Великої Матері-Богині дохристиянської Богородиці Марії Оранти. Цей символ знайшов відображення в усіх видах декоративно-прикладного мистецтва України.

Список використаних джерел:

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Мюнхен : Укр. вид-во, 1958. Т. 1. 378 с.
2. Ільїнський В. С., Подгурська С. О. Особливості орнаментики подільських писанок. *Народне мистецтво*. 2006. № 1–2. С. 47–48.
3. Мицик В. Писанки Черкащини. Київ : КИТ, 2007. 78 с.; іл.
4. Скорик М. З джерел писанкового орнаменту. *Писанка. Всеукраїнський культурно-мистецький етнографічний журнал*. 1995. Ч. 1 (14). С. 10–14.